

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

УДК 332.142.4.(477.61)

МАКСИМОВ Віталій Володимирович

**МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО
ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ**

Спеціальність 08.10.01 - Розміщення продуктивних сил
і регіональна економіка

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Донецьк – 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Східноукраїнському національному університеті ім. Володимира Даля Міністерства освіти і науки України (м. Луганськ).

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
Бузько Ірина Романівна,
Східноукраїнський національний університет
ім. Володимира Даля МОН України,
завідувач кафедри міжнародної економіки (м. Луганськ)

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Гриньова Валентина Миколаївна,
Харківський державний економічний університет МОН України,
завідувач кафедри бізнесу та підприємництва (м. Харків)

доктор економічних наук, професор
Прокопенко Микола Дмитрович,
Інститут економіки промисловості НАН України,
головний науковий співробітник відділу
проблем регіональної економіки (м. Донецьк)

доктор економічних наук, доцент
Дубіщев Віктор Петрович,
Полтавське регіональне відділення
Української державної інноваційної компанії, голова (м. Полтава)

Провідна установа – Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економіки та з питань
європейської інтеграції України (м. Київ).

Захист відбудеться " 22 " жовтня 2002 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.170.01 в Інституті економіко-правових досліджень НАН України за адресою: вул. Університетська, 77, м. Донецьк, 83048.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту економіко-правових досліджень НАН України за адресою: вул. Університетська, 77, м. Донецьк, 83048.

Автореферат розісланий " 20 " вересня 2002 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Граніш В.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. За останні роки регіональна проблема виросла в одну з найбільш гострих проблем суспільного розвитку України. Вона не обмежується питаннями економічного, політичного або культурного життя, а охоплює усі його сторони. У цій ситуації необхідно створювати умови для населення регіонів у реалізації своїх функцій як господарюючих суб'єктів, ураховуючи при цьому історичні соціокультурні тенденції. Формування моделі соціально-економічного розвитку регіону, як і більшість нових для України проблем трансформаційного періоду, не має однозначного тлумачення. Необхідно не просто вибирати ту чи іншу вже готову модель розвитку, що відпрацьована у якій-небудь країні чи регіоні, а сформуванню свою, досить конкретну конструкцію, яка б синтезувала як теоретичні модельні побудови, викладені у літературних джерелах, так і відображала накопичений досвід урахування особливостей і проблем розвитку даного територіального утворення.

Досвід розвинутих країн світу продемонстрував значні можливості ринкових методів управління при використанні економічного потенціалу регіону. Однак пряме запозичення накопиченого досвіду також не виправдане. Необхідно враховувати структуру інвестиційного, трудового, природно-ресурсного та інноваційного потенціалів як країни, так і окремих її регіонів, рівень розвитку відтворювальної структури, стан системи соціально-економічних відносин.

Соціально-економічний розвиток регіонів України в умовах трансформаційного періоду у значній мірі визначається величиною та мірою використання економічного потенціалу, зосередженого на даній території. Ефективність його використання залежить від оптимального сполучення складових його елементів, що залучаються у господарчий обіг. Стереотипи управління регіоном, що склалися, негнучкість управлінських методів призвели до економічного спаду, зниження ефективності виробництва і життєвого рівня населення і великій його різниці по регіонах та територіях. В цих умовах по-новому встала проблема економічної оцінки та розробки механізму ефективного використання економічного потенціалу регіону.

Актуальність проведеного дисертаційного дослідження зумовлена необхідністю вирішення проблеми науково-прикладного обґрунтування оцінки та ефективного використання економічного потенціалу на регіональному рівні. Українськими та зарубіжними вченими опубліковано ряд фундаментальних робіт щодо проблем оцінки окремих складових економічного потенціалу країни, регіону, території та проблем його раціонального використання. Разом з тим, актуальним є питання оцінки економічного потенціалу регіону як єдиного цілого. В теперішній час категорія економічного потенціалу регіону, теорія і методологія його вимірювання та оцінки вивчені недостатньо. Особливо це стосується його вартісної оцінки. Проведені дослідження ґрунтуються на різноманітних концепціях територіального устрою, розміщення продуктивних сил та використання

окремих елементів економічного потенціалу регіону. Їх результати відбито в наукових працях Б.І. Адамова, О.М. Алімова, О.І. Амоші, П.П. Борщевського, В.М. Василенка, В.М. Гриньової, Б.М. Данилишина, М.І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, В.П. Дубіщева, Б.Т. Кліяненка, І.І. Лукінова, В.К. Мамутова, В.І. Мунтіяна, В.І. Пили, М.Д. Прокопенка, В.К. Симоненка, В.В. Фінагіна, Л.Г. Червової, М.Г. Чумаченка, В.Ф. Януковича та ін.

В умовах сучасного стану економіки України, який, безумовно, не може не позначитися на соціально-економічних процесах у регіонах, надзвичайно важливим є створення економічних і соціальних механізмів управління їх розвитком на основі ефективного використання економічного потенціалу.

Актуальність окреслених теоретичних, методологічних та практичних проблем з огляду на нову економічну ситуацію в Україні та її регіонах визначила мету і основні завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження, що проведені у дисертації, є складовою частиною науково-дослідних робіт Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля МОН України та Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України.

Дисертацію виконано згідно з планами науково-дослідних робіт інститутів за 1998-2002 рр., у яких здобувач приймав участь в якості виконавця:

до проблеми, включеної до плану НДР Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля МОН України під шифром ГН-35-98 теми “Дослідження формування механізму забезпечення стійкості великомасштабних економічних систем” (ДР № 0198U002864), в рамках якої здобувачем підготовлене і представлене обґрунтування механізму підвищення мотивації господарчих суб'єктів в стійкому регіональному розвитку;

до проблеми 4.2.1.6 “Економічні проблеми розвитку регіонів. Розміщення продуктивних сил”, виконаної за постановою Бюро Відділення економіки НАН України від 31.01.2002 р. (протокол №1), включеної до плану НДР Луганської філії ІЕПД НАН України під шифром 3.1.10.19 “Економіко-правове забезпечення розвитку господарської системи регіонів України” (ДР № 0102U005360), в рамках якої здобувачем запропоновано моделювання механізму ефективного використання економічного потенціалу регіону;

до проблеми 4.2.1.6 “Економічні проблеми розвитку регіонів. Розміщення продуктивних сил”, виконаної за Постановою Кабінету Міністрів України №1024 від 11.06.1999 р. “Про державну підтримку реалізації Програми соціально-економічного розвитку Луганської області на 1999-2010 роки” по результатах спеціального (виїзного) засідання 02.06.1999 р. в м. Луганську Кабінету Міністрів України за участю Президента України, на якому було розглянуто та затверджено (протокол №21 від 02.06.1999 р.) Програму соціально-економічного розвитку Луганської області на 1999 – 2010 роки (Луганська область – 2010), включеної до плану НДР Луганської філії ІЕПД НАН

України під шифром 3.1.4.12 “Дослідження та розвиток соціально орієнтованих механізмів управління економікою регіону” (ДР № 0197U000108), в рамках якої здобувачем запропонований механізм реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіону.

Матеріали дослідження використані в розробці цих тем.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретичних, методологічних і методичних положень, наукових і практичних рекомендацій щодо оцінки економічного потенціалу регіону, механізму забезпечення його ефективного використання, системи стимулювання і стратегії реалізації на регіональному рівні. Відповідно до мети дослідження були поставлені і вирішені наступні завдання:

здійснено теоретико-методологічний аналіз та визначено концептуальні підходи щодо особливостей потенційних можливостей регіональних систем;

визначено пріоритети економічного розвитку регіону з урахуванням усієї сукупності факторів, що формують його економічну систему;

проаналізовано зарубіжний досвід рішення регіональних проблем з метою визначення можливостей використання світового досвіду в умовах сучасної України;

досліджено поняття та зміст категорії “економічний потенціал регіону”;

визначено специфіку структурних компонентів економічного потенціалу та розроблено науково-методичні основи його оцінки;

здійснено оцінку економічного потенціалу в елементному та територіальному аспектах (на прикладі Луганської області);

проведено аналіз проблем оптимізації економічного потенціалу регіону та визначено підходи до його раціонального використання;

розроблено пропозиції щодо використання у механізмі управління регіоном показників оцінки економічного потенціалу;

обґрунтовано і розроблено методичні підходи до стратегії реалізації економічного потенціалу регіону та оцінки його ефективності.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є фактори забезпечення ефективного використання економічного потенціалу на регіональному рівні.

Об’єкт дослідження. Об’єктом дослідження є економічний потенціал регіонів в їх елементному та територіальному аспектах.

Методологія і методи дослідження. Методологічною основою дослідження є система економічних законів та категорій ринкової економіки, економічної регіоналістики, економічної теорії, праці сучасних вітчизняних і зарубіжних вчених різних галузей знань, що визначають механізм ефективного використання економічного потенціалу на регіональному рівні.

Як основний метод дослідження застосовано системний підхід. Його використання дало можливість цілісного пізнання сутнісних основ категорії економічного потенціалу. Системний характер методологічного забезпечення виконаного дослідження поглиблено завдяки застосуванню методів комплексного аналізу соціально-економічних процесів, економіко-математичного моделювання економічного потенціалу регіону. Для обробки вихідних матеріалів використовувалися: прийоми порівняльного та статистичного аналізу, які дозволили об'єктивно відобразити динаміку регіональних соціально-економічних процесів; методи логічного узагальнення, за допомогою яких була забезпечена послідовність проведення наукового дослідження; методи економіко-математичного моделювання, які забезпечили наукову обґрунтованість відповідних позицій щодо формування збалансованої соціально-економічної політики окремого регіону.

У дисертації використані Закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, розпорядження і накази органів державної адміністрації і місцевого самоврядування, що стосуються економіки країни і її регіонів в нових умовах розвитку.

Наукова новизна отриманих результатів. Основний науковий результат полягає у формуванні концептуального підходу до вирішення проблеми оцінки ефективності функціонування регіонального соціально-економічного комплексу на основі порівняння величини економічного потенціалу та обсягу валового регіонального продукту, що дозволяє виявляти ступінь використання наявних економічних ресурсів, у тому числі:

вперше:

обґрунтовано новий підхід до формування концепції соціально-економічного розвитку регіону, як інструменту регіональної економічної політики, що дозволяє урахувати і реалізувати увесь спектр інтересів суб'єктів цієї політики, що формуються відносно природно-ресурсної та виробничої основи територіального розвитку;

представлено концепцію оцінки та забезпечення ефективного використання економічного потенціалу на регіональному рівні, що включає підходи до формування системи організації його використання на основі критеріїв, оцінок, стимулів, економіко-математичних моделей;

визначено та представлено науково-методичні основи оцінки економічного потенціалу регіону на базі угруповань відповідних елементів, що дозволяє здійснити вартісну оцінку його природно-ресурсного, трудового та інвестиційного потенціалів;

розроблено механізм використання оцінок економічного потенціалу регіону, сформульовано та обґрунтовано рекомендації щодо адаптації елементів організації та управління місцевих органів влади до нових умов господарювання;

удосконалено:

методологічні принципи обґрунтування напрямків господарської спеціалізації регіонів з урахуванням комплексу факторів, що формують соціально-еколого-економічну систему регіону;

методи дослідження структури економічного потенціалу за ресурсними, територіальними та відтворювальними ознаками, які базуються на урахуванні якісних і кількісних особливостей економічних ресурсів, орієнтуються на оптимальні режими їх використання з метою збільшення обсягів виробництва суспільного продукту;

знайшли подальший розвиток:

методологічні положення ефективної регіональної політики ґрунтовані на балансі інтересів органів регіонального управління та суб'єктів господарювання у раціональному використанні факторів виробництва, що забезпечує оптимальний розподіл ресурсів регіону;

методи економіко-математичного моделювання економічного потенціалу, що дозволяють проводити аналіз ефективності використання економічних ресурсів регіону, забезпечувати оптимальне управління економічним потенціалом, визначати ефективні стратегії його реалізації;

науково обґрунтовані шляхи підвищення ефективності використання економічного потенціалу регіону на основі механізму використання показників його оцінки, що дозволяє виявляти резерви регіональної економіки.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні положення, обґрунтовані автором у дисертації, доведені до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективного використання економічного потенціалу на регіональному рівні, у тому числі:

обґрунтовано підходи до вирішення проблеми вартісної оцінки природно-ресурсного, трудового та інвестиційного потенціалів та забезпечення ефективного використання економічного потенціалу Луганської області;

обґрунтовано підходи до управління економічним потенціалом регіону, в основі яких лежить аналіз впливу ресурсного потенціалу на економічний стан території, що дає змогу забезпечити умови для його відтворення;

розроблено та представлено практичні рекомендації щодо стимулювання ефективного використання економічного потенціалу регіону, які базуються на оптимальному співвідношенні планового та ринкового підходів до економічного регулювання;

розроблено та представлено методичку вибору стратегічних зон господарювання у механізмі ефективного використання економічного потенціалу регіону;

розроблено рекомендації щодо адаптації елементів організації та управління місцевих органів влади до використання оцінок економічного потенціалу регіону;

обґрунтовано нові напрями по визначенню пріоритетів економічного розвитку регіону з урахуванням системи факторів, що формують його економічний потенціал;

обґрунтовано типові та індивідуальні підходи до формування стратегії ефективного використання економічного потенціалу регіону;

запропоновані дисертантом рекомендації з підвищення ефективності використання економічного потенціалу регіону використані в господарській діяльності органів державного управління та підприємств Луганської області.

Отримані результати дисертаційної роботи упроваджені у формі практичних рекомендацій, що підтверджуються відповідними документами, які містяться в додатках до дисертації. Основні з них такі:

1. Луганська обласна державна адміністрація (довідка №2-37/106 від 18.02.2002 р.). Запропоновані автором економіко-математичні моделі щодо стратегії реалізації економічного потенціалу впроваджено при розробці Програми соціально-економічного розвитку Луганської області на 1999-2010 роки;

2. Луганська міська рада (управління економіки) (довідка № 11-87/1 від 26.02.2002р.). Результати дослідження впроваджено при прогнозуванні показників соціально-економічного розвитку при розробці Програми економічного і соціального розвитку м. Луганська на 2002 рік;

3. Національна академія наук України. Інститут економіко-правових досліджень (Луганська філія) (довідка № 16/1 від 21.02.2002р.). Науково-прикладні розробки впроваджено при розробці Програми соціально-економічного розвитку Луганської області на 1999 – 2010 роки.

Особистий внесок здобувача. Особистим внеском здобувача є обґрунтовані і сформульовані ідеї, наукові положення, висновки та рекомендації щодо розробки і вирішенню науково-прикладних проблем оцінки та забезпечення ефективного використання економічного потенціалу на регіональному рівні. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї та положення, що є результатом особистої роботи здобувача. Конкретний внесок здобувача у ці праці вказаний у списку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Результати проведеного дослідження були представлені автором і схвалені на науково-практичних конференціях і семінарах: міжнародній науково-практичній конференції “Глобалізація економіки: нові можливості чи загроза людству?” (м. Донецьк, 2001 р.); міжнародній науково-практичній конференції “Методологія та практика менеджменту на порозі XXI століття: загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти” (м. Полтава, 2000 р.); міжнародній науково-практичній конференції “Фінансові аспекти глобальних перетворень економічних систем (м. Одеса, 2001 р.); міжнародній науково-практичній конференції “Тенденції розвитку ринку праці в Україні та проблеми працевлаштування студентів” (м. Луганськ, 2001 р.); міжнародній науково-практичній конференції “Економічний розвиток та регіональна політика в сучасних умовах” (м. Ялта – Луганськ, 2000 р.); міжнародній науково-практичній

конференції “Маркетинг: теорія і практика” (м. Ялта – Луганськ, 2000 р.); науково-практичній конференції “Економіко-математичне моделювання та інформаційні технології у ринковій економіці” (м. Луганськ, 2000 р.); міжнародній конференції “Социально-трудовые отношения в трансформируемой России” (м. Воронеж, 2000 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції “Університет і регіон” (м. Луганськ, 2001 р.).

Публікації. Основні ідеї, положення і результати досліджень представлені в 28 опублікованих роботах (із них: дві монографії, одна з них особиста, 20 статей у провідних наукових фахових виданнях), загальний обсяг публікацій 38,47 друк. арк., з них 32,26 друк. арк. належать особисто автору.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел із 265 найменувань і містить 437 сторінок комп’ютерного тексту, включає 34 таблиці, 19 рисунків, додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* розкрито актуальність теми, об’єкт, предмет, мета та задачі дослідження, методичне, методологічне та інформаційне забезпечення, зв’язок роботи з дослідженнями Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України, Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля МОН України і практичне використання результатів дослідження.

Розділ 1. Методологічні основи регіонального управління у трансформаційній економіці. Розв’язання проблеми забезпечення ефективного використання економічного потенціалу на регіональному рівні розглядається як двоєдине завдання обґрунтування сутності й оцінки економічного потенціалу та форм реалізації територіального чинника в господарському механізмі країни.

Регіон розглядається як досить складний об’єкт управління. Його збалансований і динамічний розвиток на основі ефективного використання економічного потенціалу значною мірою визначає оптимальне функціонування всієї господарської системи в цілому. У дисертації стверджується, що регіон – це вузол соціально-економічних процесів і його не можна розглядати як просту сукупність господарських об’єктів, як територію з певними природними і соціальними умовами.

Сучасне становище економіки країни і її територіальних частин є, на думку автора, наслідком трансформації системи державного управління, що вилилося у втрату економікою таких динамічних характеристик як стійкість, збалансованість у всіх аспектах, у тому числі й у просторовому, орієнтованість на ефективне рішення комплексу соціальних задач.

В той же час, роль держави в регулюванні господарських процесів на етапі становлення ринкових відносин значно більш висока, ніж у сформованих ринкових умовах. У зв'язку з цим обгрунтовано положення про те, що в перехідному періоді ринок знаходиться ще на етапі становлення, і, природно властиві йому стабілізатори, що реалізують функцію саморегуляції, не дозволяють повною мірою уникнути втрат властивих будь-якої перехідної ситуації. Крім того, становлення ринкових відносин повинне регулюватися, тобто процес соціально-економічної трансформації зобов'язаний керуватися насамперед з метою мінімізації як самих зазначених втрат, так і їхніх наслідків.

Процеси створенню ефективно функціонуючої ринкової економіки реалізують себе у формуванні відповідного середовища господарювання, забезпеченні правової бази становлення і розвитку останньої, стимулюванні конкуренції. Функції, пов'язані з доповненням механізмів ринкової саморегуляції, складаються в коректуванні дії відповідних регуляторів, впливі на процеси розподілу ресурсів, перерозподілі доходів, забезпеченні збалансованого, стійкого і соціально орієнтованого розвитку господарської системи в режимі економічного росту.

Усе це визначає необхідність більш інтенсивного державного втручання в економічні процеси. Недооцінка останнього положення в практиці державного регулювання ринкової економіки стала фактором збільшення витрат соціально-економічної трансформації, що багато в чому пояснюється недооцінкою необхідності підтримки управління процесом оформлення нового господарського укладу. Акцент був зроблений на посиленні впливу державного регулювання на ряд окремих макроекономічних параметрів з метою досягнення бажаних параметрів соціально-економічного розвитку. Сам же трансформаційний процес у всіх своїх аспектах регулювався слабо, критичні і кризові точки його проходження не були об'єктом прогнозування і, природно, не відслідковувалися.

Роль держави в економіці конкретизується в її функціях. Стосовно до українських умов перехідного етапу розвитку економіки всі регулюючі функції об'єктивно пов'язані зі становленням ринкових відносин. У залежності від характеру цього зв'язку виділяють дві групи функцій державного регулювання: функції по створенню умов ефективного функціонування ринку і функції по доповненню і коректуванню дій механізмів ринкової саморегуляції. Реалізація кожної з них визначає необхідність рішення комплексу концептуальних і приватних питань.

В процесі дослідження доведено, що сучасний стан системи державного регулювання розвитку регіонів характеризується непослідовністю дій, їхньою несвоечасністю і нерациональністю. Програмні механізми, як традиційний інструмент зазначеної системи, не спираються на об'єктивний аналіз стану регіонів і неупереджену оцінку результатів проведених перетворень. Вони не містять діючих коригувальних впливів, спрямованих на вихід з депресивного

стану, не мають об'єктивних критеріїв, по яких можна здійснити поточний і кінцевий контроль результатів реалізованих рішень.

У структурі державного регулювання регіонального розвитку можна виділити кілька якісно різних напрямків: по-перше, це загальнополітичне регулювання, що знаходиться в руслі державної регіональної політики; по-друге, загальне економіко-правове регулювання, що здійснюється через установлення загальнодержавних правил, процедур, конкретних норм державного і регіонального поділу власності, природних ресурсів, фінансів; по-третє, державна селективна підтримка регіонального розвитку.

На сучасному етапі трансформаційних процесів в Україні найбільш актуальною стає проблема установлення фінансових механізмів регулювання розвитку регіонів, як найважливішого важеля його дійсного становлення. Протягом багатьох десятиліть загальна бюджетна забезпеченість була провідним фінансовим інструментом розвитку територіальних утворень. Крім державного бюджету регіони фактично не мали ніяких інших джерел існування. Зараз же ситуація кардинально змінилася.

Регулювання регіонального розвитку в минулому, основними реалізованими інструментами якого виступали територіальне планування і розміщення продуктивних сил, здійснювалося без достатнього урахування специфічних чинників, що визначають розвиток і відтворювальну структуру даного регіону. З метою створення системи державного регулювання регіонального розвитку існує необхідність вироблення концепції розвитку регіону з врахуванням найважливіших факторів, що формують регіональну економіку.

Дослідження, в основному, стосуються конкретних регіонів. Це ускладнює вивчення загальних для регіонів проблем у масштабі країни. Тому необхідні дослідження по створенню єдиної методологічної концепції розвитку регіонів у їхньому взаємозв'язку з іншими ланками господарчого комплексу країни. Ця задача містить також пошук шляхів узгодження галузевих і територіальних рішень. Крім того, потрібно вирішити задачу міжрегіональних взаємодій.

У розвинутих країнах світу використовуються різні теорії в розробці і здійсненні соціальної регіональної політики, що обумовлено специфічними підходами до визначення цілей і задач цієї політики. Значну роль при цьому грає визначення співвідношень соціальних, економічних, національних, демографічних, екологічних і культурних елементів і напрямків у регіональній політиці.

Типології моделей соціального розвитку регіонів у своїй сутнісній основі можуть базуватися на концепції "полісів розвитку", що розглядає розвиток усіх регіональних одиниць даної території як самодостатніх регіональних суб'єктів.

Для сучасної регіональної політики Західної Європи характерні лібералізація, стимулювання більш повного використання економічного потенціалу регіонів. Основним її суб'єктом є

територіальні структури (райони і регіони), а головною задачею – підвищення рівня життя населення за рахунок вирівнювання розвитку територій.

Як показують дослідження, єдиних моделей регіонального розвитку не існує. Світова практика регулювання регіонального розвитку сильно диференційована в залежності від особливостей і розвиненості національних економік, державного устрою окремих країн, політичних традицій і форм міжнародної інтеграції. Тому головною вимогою і серйозним обмеженням результативних запозичень світового досвіду є адекватність економічної, соціокультурної, національно-етнічної, політичної й інших характеристик України тим державам, чий досвід передбачається використовувати.

Політика “вирівнювання”, як ідеологія державного впливу на параметри функціонування окремих регіонів, використовується в різних масштабах і стосовно до різних груп таких параметрів, причому тільки пряме чи опосередковане регулювання регіонального розвитку з боку держави здатно ефективно здійснити територіальне “вирівнювання”. Для цього не обов'язкові (хоча і бажані) пряме державне втручання, але зовсім необхідна аргументована і тверда політика державного регулювання, що функціонує як чітка організаційно-правова система і діє відповідно до визначених принципів.

Підтримку регіонального розвитку здійснюють спеціально організовані органи державної влади. Їхня діяльність спрямована на вирішення політичних, правових, соціальних, фінансових, економічних та інших питань, що мають своєю метою стимулювання розвитку тих територій, що з об'єктивних причин не можуть функціонувати в системі саморозвитку.

У країнах з перехідною економікою поліпшення життєвих умов населення пов'язується з формуванням нового механізму соціально-економічних відносин, що забезпечує проведення ефективної регіональної політики. При цьому більше визнання одержує необхідність переміщення центра ваги цієї політики на окремі підприємства, що відповідають ринковим критеріям і конкурентоздатні на внутрішньому й особливо на світовому ринку. Зменшення значення прямих форм адміністративного і бюджетного державного регулювання, посилення ролі важелів непрямого впливу держави позначилися насамперед на мікрорівні. Це привело до того, що державні органи практично відмовилися від проведення регіональної політики. У той же час, соціально-економічна стабілізація держави і її розвиток усе більш вимагають врахування соціальних регіональних проблем і регіональних факторів.

Прагнення районів у рамках Європейського Союзу до більшої автономії привело до нового розуміння сутності регіонального розвитку як наслідка використання внутрішнього потенціалу регіонів. Суть цього процесу полягає в перенесенні акценту з прямого державного регулювання регіонального розвитку на стимулювання формування в регіонах автономного механізму й у заохоченні приватного підприємництва. Регіональна політика в даний час покликана сприяти

самостійності і саморозвитку господарчих суб'єктів регіону, вибору оптимального розподілу ресурсів регіону і підвищенню його конкурентоздатності.

Світовий досвід регіонального розвитку свідчить про те, що в сучасному світі не існує якої-небудь домінуючої моделі регулювання регіонального розвитку. Більш того, саме в цій сфері розходження між країнами особливо великі, що є прямим наслідком регіонального різноманіття.

Україна не може обмежитися копіюванням досвіду якої-небудь однієї країни, а повинна шукати свої підходи до рішення важливих регіональних проблем на основі селекції світового досвіду.

Розділ 2. Концепція розвитку регіону у системі державної регіональної політики.

Трансформація регіональної економіки – процес тривалий, складний і різноманітний, що потребує постійної уваги і корекції. Розробка концепції, що дозволяє цей процес збалансувати і стабілізувати з метою підвищення життєвого рівня населення регіонів, можлива на основі оптимального використання соціально-економічних чинників.

При цьому необхідно враховувати, що єдиної моделі економічного устрою для всіх регіонів бути не може. Плюралізм варіантів цих моделей визначається значним впливом на парадигму суспільного устрою неекономічних чинників: соціальних, психологічних, етнонаціональних, релігійних, культурних та ін. Якщо для сучасних технічних моделей характерні тенденції глобалізму й універсалізму, то реальні соціокультурні процеси регіонів специфічні і унікальні.

Державне регулювання регіонального розвитку, а також реалізація в його межах територіального планування і політики розміщення продуктивних сил у колишні роки здійснювалася без достатнього урахування соціальної специфіки регіону, що привело до істотних диспропорцій у розвитку і розміщенні продуктивних сил держави, структурі зайнятості, у питаннях раціонального використання природного середовища регіону і його економічного потенціалу.

Частково послаблення державного управління регіональним господарством виявилось у значному спаді в галузях матеріального виробництва, у масовій технологічній деградації підприємств усіх галузей економіки й, у першу чергу, промислових підприємств. Усе це, так само як і присутність зовнішніх чинників, приводить до хворобливої соціальної напруги, що виражається в несприятливому характері більшості соціальних індикаторів.

Однією з причин такої ситуації є відсутність загальної концепції соціально-економічних перетворень у країні, які були б покладені в основу концепцій реформування економіки в регіонах, що передбачають вироблення цілей майбутнього розвитку й основних засобів їхнього досягнення в рамках того чи іншого варіанта спеціалізації регіонального господарства.

Розробка концепції функціонування і розвитку регіону містить у собі ряд послідовних етапів, одним із яких є аналіз динаміки його соціально-економічних показників. Реалізація цього етапу

спрямована на дослідження проблеми формування регіональної ресурсної бази й ефективності її використання.

Особливі складності виникають при виборі перспективних напрямків розвитку, тому що механізм ринкового регулювання не розрахований на рішення довгострокових, стратегічних задач. Тому на етапі переходу до ринку необхідне створення регіональної концепції, що, за інших рівних умов, повинна передбачати відповідність господарства регіону новій системі міжрегіональних зв'язків і взаємодій.

Державний інтерес у регіональній політиці, безумовно, є переважаючим над інтересами регіону, що найчастіше виявляється не в змозі виразити їх прямо. У цьому відношенні особливо характерним є положення стійко депресивних регіонів, ресурсна основа яких виявилася найбільш уразливою в період перетворень старого господарського укладу.

Поняття “регіональність розвитку” відбиває необхідність зв'язку структури економіки, що розвивається, зі своєрідністю місцевих умов, що усе більш ускладнюються і характер яких вимагає їхнього вивчення й врахування при формуванні нового типу економіки в рамках створення багаторівневої системи державного регулювання регіонального розвитку.

Основою ефективного рішення зазначеної проблеми є визначення принципів територіальної організації економічної системи, що превалює, змістом яких повинне стати стимулювання процесів регіональної спеціалізації територіальних утворень. Як інструмент, що реалізує цей, на наш погляд, основний принцип, необхідно використовувати політику розміщення продуктивних сил, але вже на іншій основі, що враховує весь вантаж емпіричних умов конкретної території, сформованих у період її планового розвитку.

Для досягнення прогресивних зрушень у розвитку і функціонуванні регіональних систем необхідний спеціальний механізм, що працює на соціально-економічний розвиток. Цей механізм повинний передбачати комплекс інституціональних, структурних і стабілізаційних мір поетапного рішення існуючих проблем.

Регіон не в змозі розв'язати усі соціально-економічні протиріччя, що виникають у регіональному відтворювальному процесі. Для цього необхідні відповідні програми і дії, спрямовані на створення умов і стимулів, що забезпечують підвищення мотивації і зацікавленості суб'єктів, що хазяюють, у стійкому регіональному розвитку.

Перехідна модель регіонального розвитку носить плюралістичний, різноманітний і еkleктично - мозаїчний характер. У ній ще продовжують діяти інерційні сили минулого й одночасно розвиваються нові елементи, характерні для зрілих форм ринкової економіки. Цим пояснюється нестійкість трансформаційної регіональної моделі, в основі якої лежить суперечливість інерційного відтворення елементів колишньої системи і необхідність переважного відтворення нових форм і відносин.

Економічна самостійність є неодмінною умовою комплексного соціально-економічного розвитку регіону. Важливою умовою економічної самостійності регіону є встановлення прямої залежності його економічних можливостей від ефективності свого господарства. Економічна самостійність не може бути повною без права прийняття рішень по використанню регіоном його економічного потенціалу, у тому числі земельних, лісових і природних ресурсів. При цьому необхідно дотримувати наступних критеріїв: комплексності, екологічної допустимості, підвищення рівня зайнятості й економічного благополуччя населення.

Поняття “самостійність регіону” визначається як пошук тієї спільності регіональних інтересів, що регіон може побачити в рамках єдиної держави, коли він добровільно делегує частину своїх повноважень центру, тобто центр виступає виразником інтересів усіх регіонів у рамках єдиної держави.

Існують визначені межі, за якими економічна самостійність регіонів веде до негативних наслідків. Безмежна економічна самостійність настільки ж шкідлива, як і її відсутність. Тому принцип економічної самостійності повинний характеризувати межі розумного у порядкуванні можливостей регіону і виключати протиріччя між суб'єктами регіональної економіки.

В основі розробки концепції соціально-економічного розвитку регіону знаходиться сукупність реальних суб'єктів регіону, що хазяйнують. У якості реально діючого суб'єкта варто визначити економічно активне населення регіону, що є безсумнівним носієм внутрішніх регіональних інтересів у всім різноманітті своїх функцій і форм життєдіяльності.

Визначення перспективи соціального й економічного розвитку регіону неможливо без урахування глибоких історичних соціокультурних тенденцій, що належать “генетичній пам'яті” людей, що проживають у цьому регіоні і багато в чому визначають їхні сучасні форми поведінки.

Аналіз історичної ретроспективи освоєння і розвитку регіону дозволяє виявити ті форми ведення господарства, що найбільш пристосовані до кліматичних умов даної території, традиційно культивуються тут, відповідають етнонаціональним і соціокультурним особливостям населення, визначаються географічним положенням регіону і його економічним потенціалом.

Аналіз функціонування соціально-економічної системи регіону проводиться автором на основі виділення системних показників і чинників, що на них впливають. Їхнє вивчення, власне, і являє собою аналіз соціального й економічного потенціалу регіону з наступним вибором пріоритетів. Даний аналіз ґрунтується на підставі, що представлена наступною схемою: екологія і ландшафт регіону визначає економіку як спосіб існування етносу; економіка й екологія визначають культуру етносу, а економіка, екологія і культура, у свою чергу, визначають соціально-економічний статус регіону.

У сформованих умовах концепція розвитку регіону повинна спиратися на його можливості і виступати формою реалізації внутрішніх соціальних потреб території відповідно до ринкових

механізмів, створюючи передумови для усунення диспропорцій, що нагромадилися у промисловому потенціалі і гострих соціально-економічних і екологічних проблем, ґрунтуючись на пріоритетній ідеї самостійності розвитку.

У найближчому майбутньому для будь-якого регіону України, як невід'ємної частини єдиного правового, політичного, соціально-економічного і культурного простору, збережуться загальні риси, характерні для всіх інших регіонів: в управлінні буде переважати роль держави і державного сектору в економіці; регіональна модель буде і повинна характеризуватися як соціально спрямована; буде зростати непряме державне регулювання регіонального розвитку; продовжиться пошук оптимальних співвідношень і ступеня впливу центра на формування регіональної моделі.

Зростання економічного потенціалу регіону, його інфраструктурні перетворення і господарський попит важливі, а в багатьох випадках є вирішальною (наприклад, для виходу регіону з економічної депресії) умовою регіонального розвитку. Проте, зростання виробництва в окремих регіонах, реалізоване без врахування твердих вимог регіонального розвитку (гуманізація, соціальна орієнтація, стійкість, збалансованість) часто супроводжується деградацією соціально-демографічного, природно-ресурсного, екологічного, соціо- і етнокультурного й інших компонентів регіональних систем і, більш того, часто навіть ініціює цю деградацію.

Регіональна політика, що проводиться самими регіонами, спрямована на погоджений і взаємно не руйнуючий розвиток всіх елементів просторово локалізованого середовища на конкретній території з урахуванням місцевих умов. Державна ж регіональна політика покликана забезпечити дієздатність регіональної політики на місцях. Тільки на цих засадах може бути створена реальна основа для ясної і несуперечливої державно-місцевої регіональної політики, що визнає як загальну ідеологію згоди, так і наявність специфічних інтересів у держави і регіонів.

На регіональному рівні має місце процес переростання “людського фактора” у фактор “регіональний”: з'являється поняття “ мешканці регіону”. Це об'єктивний процес осмислення й усвідомлення населенням своїх особливих “ місцевих” інтересів. Головним носієм регіональних інтересів виступає населення. Регіональна свідомість у цьому випадку являє собою найважливіший світоглядний орієнтир для створення ефективною “ регіональної моделі”.

Дослідження економічного потенціалу за допомогою аналізу регіональної ситуації дозволяє виявити увесь спектр регіональних можливостей у контексті наявних потенцій їхньої реалізації в тих напрямках, що визначаються задачами ефективною регіональної політики.

Розділ 3. Оцінка економічного потенціалу регіону при формуванні стратегії його розвитку.

Економічний потенціал представляється як сукупна здібність економічних ресурсів, що мають у наявності, забезпечити виробництво максимально можливого обсягу матеріальних благ та послуг, що відповідають потребам суспільства на даному етапі його розвитку (рис.1).

Величина економічного потенціалу визначається кількістю та якістю економічних ресурсів, що мають у наявності, та можуть бути залучені до суспільного виробництва, а також умовами, що забезпечують їх ефективне використання.

У дисертації економічний потенціал розглядається як система. Як складові елементи у ній виділяються потенціали нижнього рівня: інвестиційний, трудовий, природно-ресурсний та інноваційний потенціали. Кожний з них характеризується певною величиною та якісним станом відповідних видів економічних ресурсів.

Ресурсами трудового потенціалу є економічно активне населення. Ресурсами інвестиційного потенціалу є засоби виробництва, зроблені людиною і призначені для вироблення товарів і надання послуг.

Складовими природно-ресурсного потенціалу є усі види розвіданих і врахованих запасів мінерально-сировинних, паливно-енергетичних, земельних, лісових, водяних і рекреаційних ресурсів, що можуть бути використані як природні продуктивні сили.

Під інноваційним потенціалом варто розуміти сукупну здатність науково-технічних знань і практичного досвіду, якими розташовує суспільство на даному етапі його розвитку, щоб забезпечити найбільш повне використання ресурсів економічного потенціалу.

Дослідження впливу складових потенціалів на величину економічного потенціалу в цілому можливо тільки з урахуванням спільної дії потенціалів одного рівня. Ці властивості економічного потенціалу як системи особливо важливі при розробці методології його економічної оцінки і складових його елементів: інвестиційного, трудового, природно-ресурсного й інноваційного потенціалів.

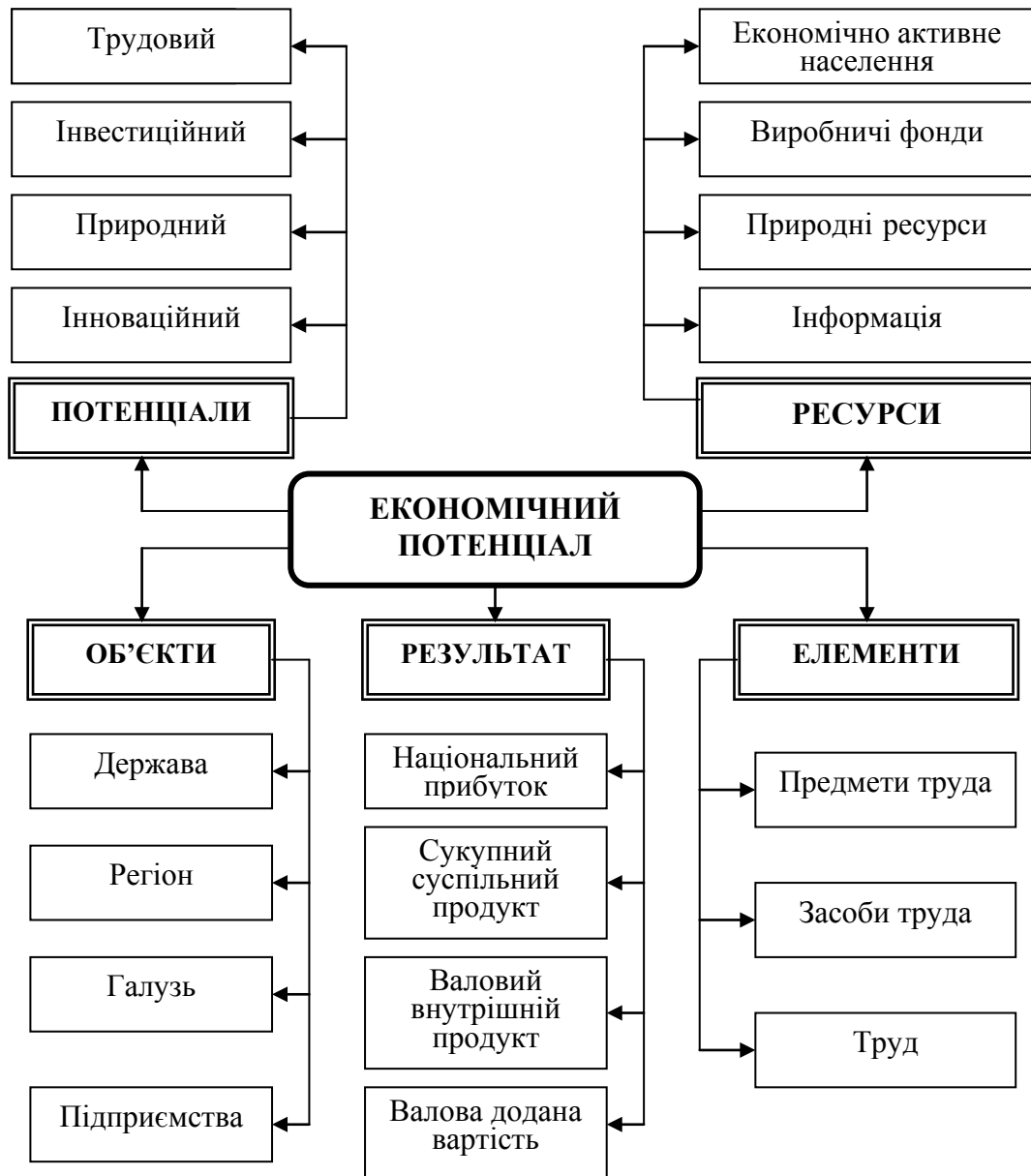

Рис.1. Структура економічного потенціалу

Під оцінкою економічного потенціалу у роботі розуміється визначення його величини у вартісному виразі. При цьому необхідно розв'язання наступних питань:

1. Розробки науково-методичного підходу до економічної оцінки ресурсів економічного потенціалу;
2. Обґрунтування показників, що відображають величину економічного потенціалу.

Розв'язання проблеми оцінки ресурсів економічного потенціалу потребує вибору методів їх виміру. Вивчення наукової літератури з цього приводу свідчить про використання трудових показників. В той же час, наприклад, для природних ресурсів такий підхід викликає значні методичні труднощі. В цих умовах закономірним є припущення, відповідно з яким найбільш прийнятною є оцінка усіх видів економічних ресурсів у вартісному вигляді. Використання такого підходу дозволяє: визначити сумарну величину усіх ресурсів економічного потенціалу, порівняти її

з іншими економічними показниками регіонального рівня, визначити структуру і динаміку складових частин економічного потенціалу, порівняти сумарний обсяг економічних ресурсів з величиною економічного потенціалу.

В процесі дослідження доведено, що в теперішній час мають окремі методики вартісної оцінки виробничих фондів, окремих елементів інвестиційних та природних ресурсів, що залучені до економічного обігу. При цьому з методологічної точки зору найменш розробленою є проблема оцінки ресурсів труда у вартісному виразі. Її можна представити як еквівалент тих витрат, з якими пов'язано їх формування.

У відношенні вибору показників, що характеризують величину економічного потенціалу, можна запропонувати два підходи. Перший заснований на тому, що величину економічного потенціалу можна виразити параметрами його структурного стану. Такий підхід обумовлений допущенням про пропорційність між функціональними можливостями всієї системи і її структурних параметрів. На практиці ці можливості в значній мірі залежать від умов виробництва і загальноекономічних чинників, включаючи міжгалузеві зв'язки.

Другий підхід орієнтований на показники результативності функціонування економічного потенціалу, що може визначатися по одному інтегральному чи декількох окремим показникам, кожний з яких характеризує досягнення тієї чи іншої мети функціонування економічного потенціалу. Однак в останньому випадку виникає проблема необхідності приведення багатьох критеріїв до одного. Тому пропонується варіант оцінки результативності регіональної економічної системи на базі виділення головного критерію.

У контексті проблеми, що розглянуто, особливого значення набуває статистичний облік власне регіональних параметрів соціально-економічного розвитку. Системна оцінка стану регіонів для цілей державного регулювання їхнього розвитку в даний час практично не здійснюється. Відсутність такої оцінки не дає можливості правильного вибору об'єкта прийнятих рішень, зваженого визначення пріоритетів напрямку усе більш дефіцитних ресурсів, достовірної оцінки отриманих результатів.

Тому необхідно введення в систему державної статистичної звітності показника валового регіонального продукту (ВРП), динаміка якого забезпечує адекватну оцінку рівня обсягу виробництва, а душові показники – можливості регіону задовольняти внутрішні потреби за рахунок власних ресурсів. ВРП характеризує вартість зроблених у всіх галузях економіки товарів і послуг, призначених для кінцевого споживання, накопичення і чистого експорту.

Таким чином, у якості основного параметра оцінки результативності функціонування регіональної економічної системи пропонується використовувати показник обсягу валового регіонального продукту. Відсутність такого показника в офіційних статистичних джерелах примусила здійснювати практичні розрахунки за допомогою показника валової доданої вартості.

Для рішення проблеми оцінки окремих локальних потенціалів (трудоного, інвестиційного, природно-ресурсного та ін.) можна запропонувати два методи: 1) метод виробничих функцій; 2) метод факторів виробництва. Труднощі використання першого методу містяться у необхідності розробки виробничої функції для конкретного регіону. При цьому існуючі методики ураховують тільки два фактори: труд і капітал.

На підставі цього пропонується використання методології, що представлена у теорії факторів виробництва і розроблена Ж.Б.Сеєм. Відповідно до цієї теорії у створенні вартості беруть участь фактори виробництва – труд, земля і капітал. Вони є джерелами доходів суспільства: заробітна платня, рента і прибуток.

Використовуючи цю теорію, в роботі зроблено припущення, що критерієм економічної оцінки природно-ресурсного потенціалу може виступати рента, інвестиційного – доход на вкладений капітал, трудоного – доход від праці, інноваційного – частка доходу на вкладений капітал.

Наступним завданням розв'язання проблеми оцінки економічного потенціалу на регіональному рівні є обґрунтування системи показників, що дозволяють оцінити економічний потенціал у цілому, та окремих його локальних потенціалів. Використаний у дослідженні методичний підхід дозволив побудувати наступну систему показників.

1. Індикатор ефективності використання окремого потенціалу і-го виду:

$$I_{EPI} = \Pi_i / EP_i, \quad (1)$$

де Π_i – річний доход від використання і-го виду економічного ресурсу;

EP_i – економічна оцінка потенціалу і-го виду (річна).

2. Оцінка сумарного економічного потенціалу регіону:

$$EP_p = \sum_{i=1}^n EP_i, \quad (2)$$

де $i = 1, 2, \dots, n$ – кількість окремих потенціалів, що входять до складу сумарного економічного потенціалу;

EP_p – сумарний економічний потенціал регіону.

3. Індикатор ефективності використання економічних ресурсів регіону:

$$IE_{EP} = EP_p / EP, \quad (3)$$

де EP – економічні ресурси, що мають у наявності в регіоні у вартісній формі.

4. Індикатор ефективності використання економічного потенціалу регіону:

$$IE_{EP} = ВРП / EP_p, \quad (4)$$

де ВРП - валовий регіональний продукт, одержаний у даному році;

EP_p - річна величина економічного потенціалу регіону.

При кількісному порівнянні виробленого валового регіонального продукту та його економічного потенціалу можуть мати місце три ситуації:

1. $IE_{EP} = 1$. Валовий регіональний продукт дорівнює реалізованим ресурсам. Така ситуація виникає досить рідко;

2. $IE_{EP} < 1$. Це свідчить про неефективне використання економічного потенціалу регіону;

3. $IE_{EP} > 1$. Економічний потенціал регіону використовується ефективно.

Ефективність використання економічного потенціалу можна розглядати як результат якісних структурних змін у економіці регіону, соціально-економічних зрушень за певний відрізок часу. При цьому показниками якісної оцінки можуть служити економія використання ресурсів на одиницю валового регіонального продукту чи підвищення продуктивності праці.

Вищенаведені науково-методичні основи оцінки економічного потенціалу на регіональному рівні використані на прикладі Луганської області та окремих її районів. Луганська область входить у перші чотири індустриальні регіони України. Займаючи 4,4% території держави, вона знаходиться на третьому місці по величині природно-ресурсного потенціалу, обсягу промислового виробництва і національному доходу після Донецької і Дніпропетровської областей.

Питома вага області у ВВП України складає 8,2%, а на душу населення – у 1,5 рази вище за середню по країні. У структурі економічного потенціалу регіону провідна роль належить промисловості. У державному поділі праці область забезпечує 6,5% виробництва промислової продукції України.

З метою розробки напрямків по удосконаленню діяльності в соціальній, економічній, екологічній та інших сферах (підсистемах) регіону в даному розділі розраховано індикатор використання економічного потенціалу Луганської області в цілому й окремих її районів (табл. 1).

Економічна оцінка економічного потенціалу області являє собою вартісну оцінку складових його потенціалів: природно-ресурсного, трудового й інвестиційного.

Природно-ресурсний потенціал регіону розрахований як сукупність річних диференціальних рент, що одержані окремими користувачами природних ресурсів конкретних територій. Оцінці піддавався земельний, водний, рекреаційний і мінеральний потенціали області й окремих її районів.

Основу природно-ресурсного потенціалу області складають мінерально-сировинні ресурси. У їхньому складі пануюче положення займає кам'яне вугілля, запаси якого складають біля однієї третини балансових запасів усього Донецького басейну.

В основу кількісної і якісної характеристики трудових ресурсів області покладені визначення категорій, прийняті Міжнародною організацією праці (МОП).

Відповідно до даних державної статистики трудові ресурси Луганської області в 2000р. склали 58,6% від загальної чисельності населення області. Склад трудових ресурсів проаналізований з 1997 по 2000 рр. у двох розрізах: по джерелах формування і за рівнем зайнятості. Рівень зайнятості населення до загальної їх чисельності за цей період знизився з 41,18% до 38,16%, чи на 3,02%. Така ж тенденція зберігається й у відношенні зайнятого населення до трудових ресурсів.

Таблиця 1. Використання економічного потенціалу Луганської області у 2000 р.

Найменування території (району)	Валова додана вартість		Складові економічного потенціалу, млн.грн.			Сумарний економічний потенціал		Індикатор викорис-танн я економіч- ного потенціалу
	млн.грн.	%	Природно-рес урсний потенціал	Трудовий потенціал	Інвес-тиційний потенціал	млн.грн	%	
1. Антрацитівський	832,26	14,5	184,00	1627,16	2692,54	4503,70	13,2	0,18
2. Біловодський	61,38	1,2	22,91	119,85	64,11	206,87	0,6	0,30
3. Білокуракінський	55,44	1,0	21,50	108,08	85,48	215,06	0,6	0,26
4. Краснодонський	339,46	5,9	256,00	663,95	1624,07	2544,02	7,5	0,13
5. Кремінський	115,06	2,0	36,00	224,99	128,22	389,21	1,1	0,29
6. Лутугінський	170,50	3,0	142,80	333,08	406,02	881,90	2,6	0,19
7. Марківський	42,24	0,7	24,38	82,35	42,74	149,47	0,4	0,28
8. Меловський	36,52	0,6	27,44	71,32	85,48	184,24	0,5	0,20
9. Новоайдарський	60,94	1,1	21,61	119,11	128,22	268,94	0,8	0,23
10. Новопсковський	86,02	1,5	26,96	168,38	128,22	323,56	1,0	0,27
11. Перевальський	446,82	7,8	45,21	873,50	2628,43	3547,14	10,4	0,13
12. Попаснянський	1548,14	27,0	45,83	3027,12	6923,68	9996,63	29,3	0,15
13. Сватівський	99,66	1,7	36,70	194,85	170,95	402,50	1,2	0,25
14. Свердловський	288,64	5,0	238,81	563,95	1132,58	1935,34	5,7	0,15
15. Слов'яносербський	138,16	2,4	34,42	269,85	470,13	774,40	2,3	0,18
16. Станично-Луганський	117,48	2,0	154,12	229,41	170,95	554,48	1,6	0,21
17. Старобельський	127,60	2,2	123,00	249,26	192,32	564,58	1,7	0,23
18. Троїцький	56,98	1,0	48,31	111,03	42,74	202,08	0,6	0,28
19.м. Луганськ	1112,98	19,4	-	2175,67	4252,51	6428,18	18,9	0,17
<i>Разом по області</i>	5736,28	100,0	1490,00	11212,91	21369,39	34072,30	100,0	0,17

В області спостерігається стійка тенденція до зниження залучення в господарський обіг частини трудових ресурсів. Як негативну тенденцію у формуванні трудового потенціалу області необхідно відзначити збільшення кількості людей, не зайнятих в економіці, з 301,1 тис. чол. у 1997 р. до 382,3 тис. чол. у 2000 р. чи на 21,2%.

За відзначений період відбулися структурні зміни в розподілі зайнятого населення по галузях і секторах економіки області. Відбувається процес зниження ефективності використання трудового потенціалу промисловості, падіння продуктивності праці, штучної підтримки зайнятості, перерозподілу трудових ресурсів, зайнятих у державному і недержавному секторах економіки.

Економічна оцінка трудового потенціалу області включала кілька етапів: на першому – проводилася економічна оцінка трудового потенціалу одиниці трудових ресурсів диференційовано по видах освіти; на другому – економічна оцінка трудового потенціалу усього економічно активного населення області; на третьому – оцінка трудового потенціалу в розрізі адміністративних утворень області.

Розділ 4. Організація управління використанням і розвитком економічного потенціалу регіону. Розв'язання проблеми ефективного використання економічного потенціалу на регіональному рівні закономірно пов'язане з організацією управління його використанням та розвитком.

Для ринкової економіки характерні такі явища, як значна нестабільність зовнішнього середовища, підвищення темпів змін, що значно перевершують швидкість відповідної реакції, зростання частоти виникнення раптових змін і їхня непередбачуваність. У таких умовах стає неможливим здійснення управління шляхом реакції на уже виниклі проблеми на основі попереднього досвіду чи його екстраполяції.

Оскільки економічний потенціал є не тільки виробничою, але й соціальною системою, то і самі чинники управління, на які здійснюється вплив, мають різну природу, а різноманітні механізми управління не можуть бути відособленими і являють собою складну категорію управління – комплекс взаємозалежних механізмів. Економічний потенціал, як об'єкт управління, не може формуватися довільно, але, у той же час, як складна, відкрита система, може переходити в новий стан, що відбувається щораз, як тільки перед системою виникають нові цілі. Оскільки процес використання економічного потенціалу динамічний, то і управління його розвитком носить практично безупинний характер.

Процес регіонального розвитку реалізується через систему методів та механізмів. Формування нового регіонального механізму господарювання – тривалий та складний процес, що почався разом з економічними перетвореннями в Україні.

Механізм управління економічним потенціалом на регіональному рівні можна розглядати як складову частину системи управління, що забезпечує вплив на чинники, від стану яких залежить

ефективність використання економічного потенціалу. Чинники управління для економічного потенціалу можуть бути внутрішніми (внутрірегіональними) та зовнішніми (міжрегіональними). При цьому характерне прагнення до зміни стану зовнішнього середовища у свою користь, до приведення внутрішніх і зовнішніх чинників у стан взаємної відповідності, до погодження інтересів.

Важливою характеристикою регіону є його організаційна побудова, що містить структури управління, інформаційний комплекс та механізми, що забезпечують реалізацію цілей розвитку.

Вищим рівнем структурної організації регіону є система управління (регулювання). Вона відображає сутнісну характеристику і покликана реалізовувати через управлінські рішення природно-ресурсний та соціально-економічний потенціал регіону для задоволення потреб населення. Структура управління регіону (Y) покликана реалізовувати місію регіону (M), що можна записати як $Y = f(M)$, чи, якщо виразити місію регіону через функції, що виконуються:

$$Y = f(I, E, C, EL, EK), \quad (5)$$

де: I – інституціональна, E – економічна, C – соціальна, EL – екологічна, EK – етнокультурна функції регіону.

Систему управління можна виразити через механізм цілереалізації:

$$Y = (Ц, С, Ф), \quad (6)$$

де: $Ц$ – цілі розвитку; $С$ – сукупність способів, засобів та дій, за допомогою яких досягаються цілі; $Ф$ – факт досягнення цілі.

У процесі розвитку у регіоні формуються внутрішні цілі, одночасно він зазнає впливу зовнішнього середовища у вигляді зовнішніх цілей. Для досягнення цілей і задач управління регіоном місцеві органи влади у відповідності до наданої їм компетенції повинні впливати на економічні процеси у регіоні шляхом їх регулювання. Можливості використання цих методів визначаються правом застосування адміністративних мір, що можуть стимулювати, обмежувати чи забороняти визначені види і форми економічної діяльності, надавати пільги, чи привілеї на права використання ресурсів регіону, формувати і розпоряджатися визначеними фінансовими ресурсами.

Зміст процесу регулювання регіонального розвитку складають відносини суб'єктів господарювання, населення та органів управління стосовно рішення соціальних, економічних, екологічних та інших проблем розвитку регіону. Особливістю трансформаційного періоду є поява нових активних учасників регіональних процесів: органи місцевого самоврядування, приватні

особи, підприємці, фірми, комерційні банки, фонди і інші.

У кожного суб'єкта господарювання та управління мають свої цілі і переваги, деякі з них виявляються конкурентними чи суперечливими. Крім того, слід відзначити нерівноправність суб'єктів і як наслідок одержання прибутків одними у збиток іншим, що створює передумови для виникнення соціально-економічних конфліктів. У табл. 2 в узагальнюючому виді показано економічні відносини, що виникають у регіоні між різними суб'єктами господарювання та управління у процесі їх діяльності.

Таблиця 2. Економічні відносини суб'єктів господарювання і управління у регіоні у процесі їх регулювання

Суб'єкти господарювання та управління	Цілі й задачі	Об'єкти управління	Методи та засоби управління
1	2	3	4
Державні органи управління	Забезпечення стабільного та стійкого розвитку регіону	Об'єкти державної власності	Адміністративне і правове регулювання Державні програми Держзаказ
Регіональні органи управління	Ефективне функціонування соціально-економічної системи регіону	Об'єкти, підпорядковані регіональним органам управління	Законодавчі рішення Регіональні цільові комплексні програми
Місцеві органи управління	Комплексний розвиток територій міст та районів	Об'єкти, підпорядковані місцевим органам управління	Адміністративні та економічні методи
Галузеві міністерства і відомства	Ефективне функціонування підприємств	Підприємства	Програми і бізнес-плани
Суб'єкти господарювання	Забезпечення розвитку	Основні та зворотні кошти	Оперативне управління Маркетинг
Населення	Економічне благополуччя, соціальні гарантії	Особиста та приватна власність	Законодавчі акти

Складові елементи таблиці наочно характеризують суперечливість регіонального розвитку та необхідність пошуку оптимальних рішень. Із усіх наведених у регіоні суб'єктів господарювання та управління лише для регіональних та місцевих органів управління головною метою є

забезпечення збалансованого та комплексного розвитку регіону.

Таким чином, предметом регулювання регіонального розвитку є комплекс взаємопов'язаних проблем, що виникають у процесі взаємовідносин між суб'єктами господарювання, управління та населенням у зв'язку з ефективним використанням економічного потенціалу регіону та комплексним розвитком його економіки.

Підсумком є висновок, згідно з яким задачі регулювання зводяться до того, щоб забезпечувалось: 1) баланс інтересів усіх зацікавлених сторін; 2) ефективне використання регіональних ресурсів; 3) ефективне функціонування соціально-економічного комплексу регіону; 4) високий життєвий рівень населення; 5) збалансоване рішення соціально-економічних задач та збереження якості навколишнього природного середовища.

На сучасному етапі актуальною задачею є формування ефективного економічного механізму регулювання регіонального розвитку. Аналіз ситуації, що складається у регіонах, показує, що незважаючи на великі витрати, формується механізм економічного регулювання, який відрізняється від існуючого раніше. Основні елементи цього механізму показано на рис. 2.

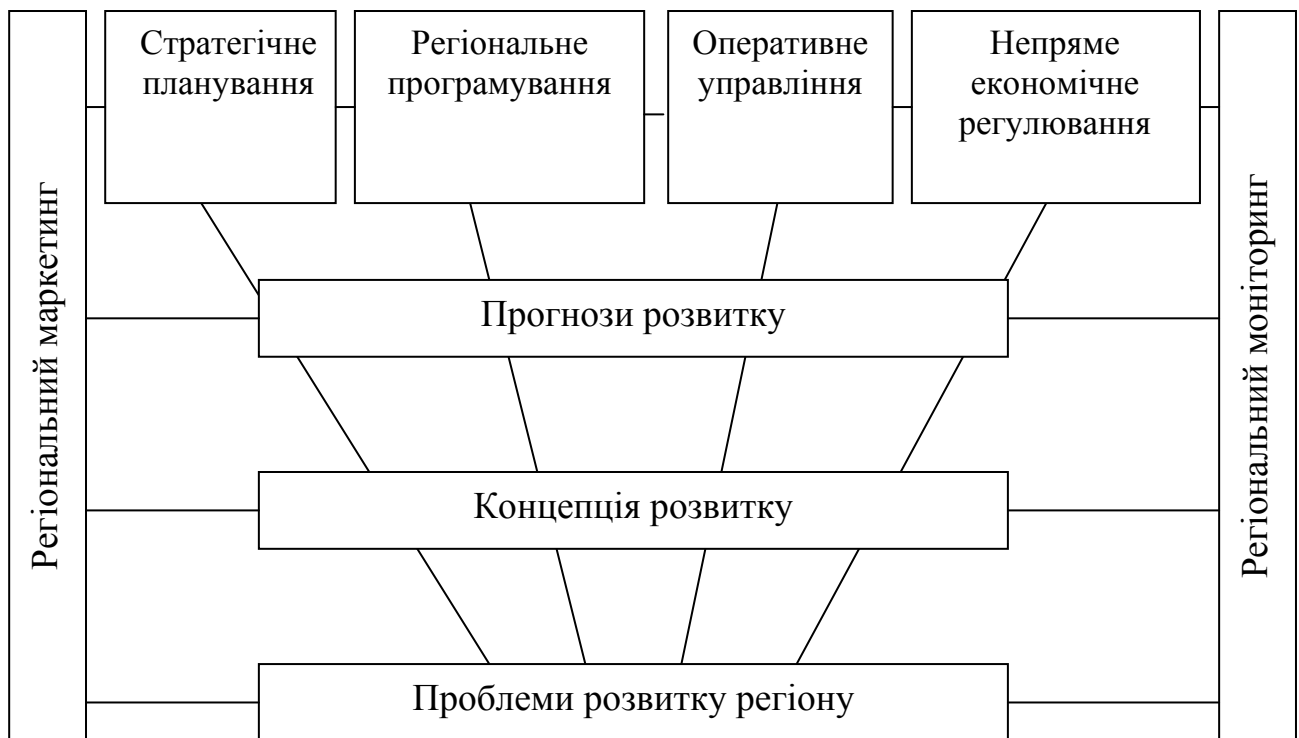

Рис.2. Механізм регулювання регіонального розвитку

Наведена схема показує, що регулювання регіонального розвитку слід розглядати як безперервний процес, що складається із кількох відносно самостійних підпроцесів. У просторово-часовому відношенні вони не мають суворої послідовності. Регіональний маркетинг та

моніторинг здійснюються безперервно у процесі економічного регулювання, виконуючи таким чином важливу функцію регулювання – зворотний зв'язок чи саморегулювання. В той же час ефективність регулювання зростає, якщо стратегічне планування, регіональне програмування, оперативне управління та регулювання, що базується на непрямих економічних методах, будуть спиратися на концепцію та прогноз розвитку економіки регіону.

Методи регулювання повинні застосовуватися у взаємозв'язку та бути направленими на досягнення єдиної цілі – забезпечення стратегії соціально-економічного розвитку регіону.

Разом з тим, соціально-економічний розвиток регіону визначається наявністю, станом та ступенем використання його економічного потенціалу, тому задача стимулювання економічного розвитку може бути сформульована як задача стимулювання ефективного використання економічного потенціалу регіону.

Закономірним є припущення, відповідно з яким орієнтація на стійкий економічний розвиток потребує збалансованості темпів росту основних елементів економічної системи, що, в свою чергу, дозволяє розуміти це ствердження наступним чином. Стійкий темп зростання ступеня використання економічного потенціалу регіону потребує рівноважного, збалансованого підходу до формування темпів зростання ступеня використання складових компонентів економічного потенціалу.

Дотепер не встановлено чіткого розмежування функцій і повноважень між центральними органами влади, регіональними органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування по основних сферах ведення, що привело до нагромадження в регіонах безлічі дестабілізуючих соціально-економічних проблем, до подальшого збільшення відмінностей у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів, істотного зменшення їхніх економічних потенціалів, неефективного використання наявних виробничих, природних і трудових ресурсів. У цих умовах необхідна розробка діючого механізму стимулювання ефективного використання економічного потенціалу території.

Механізм стимулювання є одним з компонентів системи мотивації в досягненні значних економічних і соціальних результатів суб'єктів регіональної діяльності. Можливості економічного і соціального розвитку регіону залежать від наявності економічних ресурсів, їх сполучення і співвідношення, а також стану і ступеня використання.

Звичайне рішення цієї проблеми обмежується постановкою цілей і вишукуванням ресурсів їх досягнення, при цьому маючи на увазі, що існуючий у суспільстві механізм стимулювання використання ресурсів ефективний для досягнення всієї безлічі цілей розвитку суспільства. Практика однак показує, що це далеко не так. Реальна різноманітність умов у регіонах приводить до необхідності формування специфічного механізму стимулювання.

Вищенаведені науково-прикладні принципи і закономірності визначають систему методів

щодо стимулювання економічного розвитку. Вона повинна базуватися на використанні нового принципу: сполучення оцінки досягнення рівня використання економічного потенціалу при обов'язковому виконанні основних макроекономічних індикативних показників, що посилюють збалансованість розвитку регіону на перспективу. Така побудова системи економічного стимулювання сприяє оптимальному співвідношенню планового та ринкового підходів до економічного регулювання.

Механізм економічного стимулювання діє при такому порядку через перерозподіл ресурсів, що мають, чи надання пільг у інтересах тих регіонів, що домагаються кращого використання свого економічного потенціалу.

Удосконалення механізму функціонування економічного потенціалу регіону в сучасних умовах вимагає проектування більш адекватної до реальності структури управління. Аналіз практики рішення великих науково-технічних і організаційних проблем у країнах з розвинутою ринковою економікою показує винятково значиму роль програмно-цільового підходу як інструмента координуючого типу в організації і управлінні.

Формування відповідного механізму регулювання ефективного використання економічного потенціалу регіону розглядається як процес приведення в режим активної взаємодії фінансово-вартісної, структурно-інвестиційної, соціально-економічної й організаційно-управлінської складових цього механізму.

До основних висновків розв'язання проблеми удосконалення системи організації управління використанням та розвитком економічного потенціалу регіону належать:

1. Здійснення стратегічного регулювання окремих компонентів економічного потенціалу регіону у їх динамічному взаємозв'язку.
2. Посилення децентралізації функцій державного структурно-інвестиційного управління.
3. Удосконалення організаційних основ та форм підтримки регіонів, що мають малий економічний потенціал.
4. Формування системи взаємовідносин економічних суб'єктів регіону з ціллю найбільш ефективного використання економічного потенціалу.

Розділ 5. Стратегія ефективного використання економічного потенціалу регіону. Під стратегією розвитку регіонального соціально-економічного комплексу розуміється найкраще з позиції ефективного рішення соціально-економічних задач регіону варіанта використання природних, трудових, фінансових та інших ресурсів, структури та просторової організації усіх компонентів виробничо-економічної системи регіону, його зовнішніх та внутрішніх зв'язків при умові ефективного використання потенційних можливостей.

Рационалізація економіки регіонів, що здійснюється на основі стратегічного управління, повинна бути спрямована на вирішення конкретних задач регіонального розвитку за допомогою

ефективного використання економічного потенціалу регіону. Дана концепція повинна базуватися не тільки на узагальненні індивідуального досвіду суб'єктів України, але й враховувати регіональну специфіку.

Серед головних задач регіональних органів управління виступає задача розробки стратегії реалізації економічного потенціалу регіону, актуальність якої впливає з необхідності рішення економічних, соціальних, екологічних і інших проблем. Відносно економічного потенціалу стратегію можна розуміти як визначення загальних напрямків ефективного його використання.

Регіональним органам необхідно шукати і знаходити ефекти від сполучення соціально-економічних процесів, у числі яких можуть бути сприятливі умови розвитку, елементи економічного потенціалу, зовнішні фактори, кон'юнктура ринку та інше.

Стратегія реалізації економічного потенціалу регіону припускає проведення адміністрацією регіону самостійного курсу в частині рішення регіональних проблем. Ця внутрішня політика повинна бути спрямована на максимальне використання як внутрішніх, так і зовнішніх ресурсів і умов конкретного регіону для підвищення добробуту населення, удосконалення структури регіонального виробництва, розвиток соціальної і ринкової інфраструктури, сприяння розвитку економічного росту.

Процес планування соціально-економічного розвитку регіону треба розділити на дві основні стадії: розробка стратегії ефективного використання економічного потенціалу регіону (стратегічне планування) і визначення тактики реалізації стратегії, що розроблена (оперативне та тактичне планування) (рис.3).

Досягнення стратегічної цілі (цілей) пов'язано з залученням відповідної кількості учасників (як внутрішніх так і зовнішніх), а також елементів економічного потенціалу регіону (ресурсів), що можуть змінюватись, але не змінюється кінцева ціль стратегії.

При аналізі різних регіональних умов з метою вироблення типових і індивідуальних підходів до стратегії реалізації економічного потенціалу регіону розглянуті порівняльні чинники зовнішнього і внутрішнього середовища соціально-економічної системи, що дозволяє виділяти переваги окремих регіонів в області задач регіонального планування, забезпечивши тим самим умови для кращого ведення господарської діяльності.

Для виявлення загальних (типових) і специфічних для кожного регіону екзогенних і ендогенних чинників регіонального розвитку досліджено їхній вплив на рішення стратегічних задач (вибір стратегічних цілей).

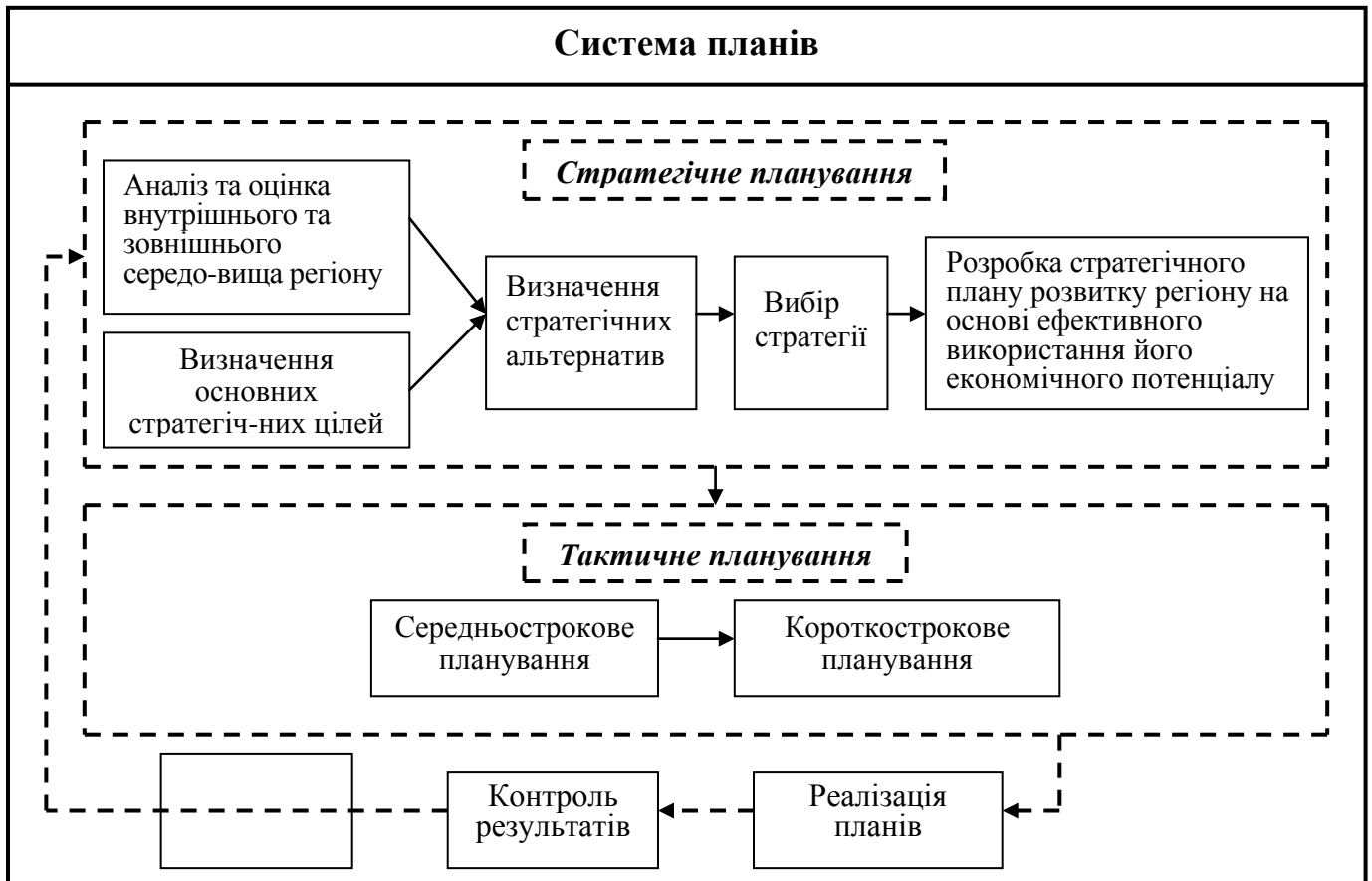

Рис. 3. Процес планування стратегії реалізації економічного потенціалу регіону

Системний підхід, закладений в основу регіональної політики, дозволяє розглядати регіон як об'єкт стратегічного управління і як систему, що складається з ряду функціональних підсистем. Стратегія управління регіоном формується на основі визначення локальних функціональних підцілей і їхнього відображення на безлічі можливих дій.

Для формування різних стратегій управління регіоном у роботі побудовано дерево цілей у виді графа, вершинами якого є підцілі: економічний розвиток, раціональне використання ресурсів, матеріальне забезпечення й ін.

Реалізація стратегії включає організаційно-адміністративні, інтегруючі, координаційні та контролюючі дії. Це приводить до поступової модифікації структури господарства регіону, змінюються ресурси, що використовуються та кінцева ціль, яка орієнтується на зразки майбутньої поведінки, що намічені стратегією.

Проблема розробки та реалізації стратегії ефективного використання економічного потенціалу регіону безпосередньо пов'язана з проблемою ефективності економічного потенціалу у цілому. Суть цієї проблеми полягає у визначенні шляхів та способів досягнення задоволення суспільної потреби в умовах обмеженості ресурсів. Таким чином, ця проблема має два аспекти:

цільовий (задоволення потреби) та ресурсний (використання обмежених ресурсів).

Забезпечення стратегії реалізації економічного потенціалу потребує координації діяльності усіх структур управління. При цьому методи управління повинні бути диференційовані. Це, в свою чергу, визначає необхідність застосування до процесу розробки та реалізації управлінських рішень кількісних методів управління, зокрема, методів економіко-математичного моделювання, що дозволяють отримати найбільш ефективні варіанти управлінських рішень у області використання економічного потенціалу регіону. Виходячи з цього, у дисертації розроблена процедура прийняття рішень стосовно управління економічним потенціалом на регіональному рівні.

Науковий зміст стратегії реалізації економічного потенціалу регіону передбачає економіко-математичне обґрунтування. Основою економіко-математичного обґрунтування забезпечення ефективного використання економічного потенціалу є розробка стратегії його реалізації. При створенні моделі регіон розглядається як єдиний соціально-економічний комплекс. В основі створення моделі враховується цільова функція:

- цільова функція:

$$Z = Z_1 + Z_2 \rightarrow \max \quad (7)$$

$$Z_1 = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n P_{ij} X_{ij} \quad (8)$$

$$Z_2 = \sum_{i'=1}^{m'} \sum_{j'=1}^{n'} P_{i'j'} X_{i'j'} \quad (9)$$

- обмеження на фінансові ресурси:

$$\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n S_{ij} X_{ij} + \sum_{i'=1}^{m'} \sum_{j'=1}^{n'} S'_{i'j'} Y_{i'j'} \leq K \quad (10)$$

- обмеження на трудові ресурси:

$$\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n P_{ij} X_{ij} \quad (11)$$

- обмеження на природні ресурси:

$$\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n w^u_{ij} X_{ij} + \sum_{i'=1}^{m'} \sum_{j'=1}^{n'} w'^u_{i'j'} Y_{i'j'} \leq W \quad (12)$$

- обмеження (можливі) на взаємозв'язок перемінних:

$$\begin{aligned} X_{ij} + X_{i'j'} &= 1 \\ X_{ij} + Y_{i'j'} &= 1 \end{aligned} \quad (13)$$

$$X_{ij} + Y_{ij} = 1$$

- обмеження на перемінні:

$$X_{ij} \in \{0,1\} \tag{14}$$

$$Y_{i'j'} \in \{0,1\}$$

де Z_1 - цільова функція, що визначає основні результати від реалізації заходів, що направлені на реалізацію економічного потенціалу регіону;

Z_2 - цільова функція, що визначає додаткові результати від реалізації заходів, що направлені на розширення діяльності підприємств;

Z - загальна цільова функція;

m - загальна кількість керуємих факторів, пов'язаних з реалізацією економічного потенціалу регіону;

n - максимальна кількість альтернатив по кожному керуємому фактору, пов'язаному з реалізацією економічного потенціалу регіону;

i - порядковий номер керуємого фактору, пов'язаного з реалізацією економічного потенціалу регіону;

j - порядковий номер альтернативи по кожному керуємому фактору, пов'язаному з реалізацією економічного потенціалу регіону;

m' - загальна кількість керуємих факторів, пов'язаних з розширенням діяльності підприємств;

n' - максимальна кількість альтернатив по кожному керуємому фактору, пов'язаному з розширенням діяльності підприємств;

i' - порядковий номер керуємого фактору, пов'язаного з розширенням діяльності підприємств;

j' - порядковий номер альтернативи по кожному керуємому фактору, пов'язаному з розширенням діяльності підприємств;

X_{ij} - двоїчна перемінна, що приймає значення 1 у випадку, коли j -а альтернатива i -го керуємого фактору, пов'язаного з реалізацією економічного потенціалу регіону, приймається до реалізації, і 0 - у протилежному випадку;

Y_{ij} - двоїчна перемінна, що приймає значення 1 у випадку, коли j -а альтернатива i -го керуємого фактору, пов'язаного з розширенням діяльності підприємств, приймається до реалізації, і 0 - у протилежному випадку;

P_{ij} - прибуток, що одержано від реалізації j -ої альтернативи i -го керуємого фактору, пов'язаного з реалізацією економічного потенціалу регіону;

P_{ij} - прибуток, що одержано від реалізації j -ої альтернативи i -го керуемого фактору, пов'язаного з розширенням діяльності підприємств;

S_{ij} - витрати фінансових ресурсів на реалізацію j -ої альтернативи i -го керуемого фактору, пов'язаного з реалізацією соціально-економічного потенціалу регіону;

$S'_{i,j}$ - витрати фінансових ресурсів на реалізацію j -ої альтернативи i -го керуемого фактору, пов'язаного з розширенням діяльності підприємств;

K - обсяг фінансових ресурсів, що маютья;

t_{ij} - трудовитрати на реалізацію j -ої альтернативи i -го керуемого фактору, пов'язаного з реалізацією економічного потенціалу регіону;

t'_{ij} - трудовитрати на реалізацію j -ої альтернативи i -го керуемого фактору, пов'язаного з розширенням діяльності підприємств;

T - загальна чисельність трудових ресурсів;

W^u_{ij} - витрати ресурсу u на реалізацію j -ої альтернативи i -го керуемого фактору, пов'язаного з реалізацією економічного потенціалу регіону;

$W^u_{i,j}$ - витрати ресурсу u на реалізацію j -ої альтернативи i -го керуемого фактору, пов'язаного з розширенням діяльності підприємств;

W^u - обсяг ресурсу виду u .

Використання такого підходу можна розглядати як ефективний інструмент для розробки рішень в області прогнозування діяльності господарчих структур регіону, його виробничої інфраструктури, визначення показників використання ресурсів регіону та їх оцінки. За його допомогою можуть бути змодельовані різні варіанти стратегій, що забезпечують ефективний розвиток регіону як цілісного соціально-економічного створення та використані найбільш ефективні з них.

Така модель може бути використана для визначення можливих обсягів виробництва підприємств регіону виходячи з обмеженості ресурсів, доцільності їх використання та умов комплексного рішення соціально-економічних проблем регіону. У моделі можуть бути використані критерії максимуму сумарного та чистого прибутку, а також рівня життя населення регіону. Результати моделювання використовуються для розробки комплексних цільових програм розвитку регіону.

ВИСНОВКИ

Соціально-економічний розвиток регіонів значною мірою визначається величиною, станом і ступенем використання його економічного потенціалу.

Разом з тим дослідження показали, що незважаючи на величезну важливість цієї категорії для регіонального планування і управління, в економічній науці поки що не розроблені підходи до формування системи організації використання економічного потенціалу в рамках єдиного регіонального комплексу. Така система повинна включати різноманітні показники, баланси, економіко-математичні моделі, критерії, нормативи, оцінки, стимули.

Проведені дослідження дозволили зробити наступні висновки.

1. Формування економічного потенціалу регіону відбувається в результаті збалансованого поповнення, розподілу і перерозподілу економічних ресурсів між суб'єктами, що господарюють, під впливом зовнішніх і внутрішніх взаємозв'язків: ресурсних, територіально-галузевих, просторово-часових. Тому обґрунтованим є висновок про необхідність розгляду економічного потенціалу з позицій системного підходу. При цьому в якості системоутворюючих факторів виступають економічні ресурси.

У роботі в рамках системи економічного потенціалу виділяються підсистеми потенціалів більш низького рівня: інвестиційний, трудовий, природно-ресурсний і інноваційний потенціали. Комплексно досліджено видову структуру економічного потенціалу по ресурсній, територіальній і відтворювальній ознаках, що дозволило виявити найбільш значимі складові досліджуваної категорії.

2. Сформовано концептуальний підхід до оцінки ефективності суспільного виробництва, що базується на порівнянні оцінки економічного потенціалу і показників валового регіонального продукту, що дозволяє виявити резерви регіональної економіки, пов'язані з неповним використанням наявних економічних ресурсів.

Розробка методів оцінки економічного потенціалу й окремих його компонентів (підсистем) повинна базуватися на всеосяжному урахуванні якісних і кількісних особливостей наявних економічних ресурсів і орієнтуватися на оптимальні режими їх використання з метою збільшення обсягу виробленого суспільного продукту. З цього випливає, що критерієм оцінки економічного потенціалу є максимально можливий обсяг виробництва матеріальних благ і послуг.

3. Визначено сутність категорії “інвестиційні ресурси”. Відповідно до розроблених підходів до інвестиційних ресурсів регіону віднесені всі елементи основного капіталу і матеріальні елементи оборотного капіталу, зосереджені в даному регіоні.

Оцінка інвестиційного потенціалу регіону визначається сумарним доходом, що може бути отриманий протягом визначеного часу функціонування інвестиційних ресурсів і найбільш ефективному їх використанні.

4. У результаті досліджень виявлено, що процес відтворення трудового потенціалу включає

наступні фази: формування трудового потенціалу в його обумовленому кількісному і якісному стані; розподіл по основних сферах і галузях суспільного виробництва регіону; використання трудового потенціалу відповідно до потреб розвитку регіону. У рамках цих фаз відбувається процес активної взаємодії демографічних, соціальних, економічних і організаційних чинників.

Встановлено, що визначальними чинниками, які впливають на формування, розподіл і використання трудового потенціалу регіону, є: загальна чисельність економічно активного населення, рівень загальної і професійної освіти, стан здоров'я населення, зовнішня і внутрішня міграція.

5. На основі виконаних досліджень виявлено, що теоретичні підходи до економічної оцінки трудового потенціалу повинні ґрунтуватися на концептуальному висновку про рівність доходів від використання праці і витрат, пов'язаних з відтворенням сукупної здатності до праці. У цьому випадку під економічною оцінкою трудового потенціалу розуміється загальна величина доходів, що можуть бути отримані від застосування сукупної маси праці протягом визначеного періоду часу в умовах, що забезпечують найбільш ефективно їхнє використання, чи загальні величини витрат, пов'язані з підтримкою поточної життєдіяльності людини і її здібностей до праці.

Запропоновані методологічні і методичні основи оцінки трудового потенціалу базуються на врахуванні: впливу сфер діяльності, що визначають якісний і кількісний стан трудових ресурсів, складу споживчих витрат, що формують трудовий потенціал, і джерел їхнього забезпечення, впливу факторів, що викликають диференціацію споживчих витрат.

6. Оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону визначається сумарною величиною диференціальної ренти, що одержана в умовах оптимального природокористування протягом визначеного періоду.

7. Визначено мету і критерії функціонування економічного потенціалу регіону. Виходячи з аналізу суперечливості, невизначеності і мінливості цілей розвитку соціально-економічних систем сформована система цілей, досягнення яких повинен забезпечити економічний потенціал регіону: стабілізація і стійкий економічний розвиток регіону; забезпечення зайнятості економічно активного населення; забезпечення стабільного фінансового стану економіки регіону; відтворення природних умов, що забезпечують життєдіяльність населення регіону на екологічно безпечному рівні; забезпечення умов відтворення економічного потенціалу регіону. У якості основного критерію (параметра) оцінки результативності функціонування економічного потенціалу в роботі був використаний показник обсягу валового регіонального продукту.

8. Розроблено теоретичні і методичні основи моделювання процесів функціонування і розвитку економічного потенціалу регіону. Зроблено висновок про те, що математична модель функціонування економічного потенціалу регіону дозволяє вирішувати наступні задачі: проводити аналіз ефективності використання економічних ресурсів і оцінку ролі кожного з них у виробництві

валового регіонального продукту; проводити аналіз можливостей заміщення ресурсів; розробляти короткострокові і довгострокові прогнози розвитку території; забезпечувати оптимальне управління економічним потенціалом.

9. На основі виконаних досліджень встановлено, що концептуальний підхід до формування цілісної системи регулювання і використання економічного потенціалу регіону повинний полягати, по-перше, у переході до ефективного типу підтримки регіонів, що максимально повно використовують свій економічний потенціал, а, по-друге - в інтеграції системи оціночних показників економічного потенціалу в механізм управління регіоном для підвищення ефективності суспільного виробництва, раціонального використання економічних ресурсів.

10. Виконано розрахунки економічного потенціалу Луганської області і її районів. Розроблено рекомендації з використання економічного потенціалу, його стимулювання.

11. Системний підхід, закладений в основу регіональної політики, дозволяє розглядати регіон як об'єкт стратегічного управління і як систему, що складається з ряду функціональних підсистем. Стратегія управління регіоном формується на основі визначення локальних функціональних підцилей і їх відображення на безлічі можливих дій. Для формування різних стратегій управління регіоном у роботі побудовано дерево цілей у виді графа, вершинами якого є підцилі: економічний розвиток, раціональне використання ресурсів, матеріальне забезпечення та ін.

За допомогою такого підходу можуть бути змодельовані різні варіанти стратегій, що забезпечують ефективний розвиток регіону як цілісного соціально-економічного утворення та використані найбільш ефективні з них. Результати моделювання використовуються для розробки комплексних цільових програм розвитку регіону.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії та статті у наукових фахових виданнях

1. Максимов В.В. Экономический потенциал региона (анализ, оценка и использование). – Луганск: ВНУ им. Владимира Даля. – 2002. – 360 с.

2. Максимова Т.С., Клияненко Б.Т., Максимов В.В. Моделирование социально-экономического развития региона. – Луганск: ВНУ. – 2001. – 140 с. (*Особистий внесок здобувача: подано обґрунтування системи соціально-економічного розвитку регіону як об'єкта моделювання, висвітлено основні проблеми державного регулювання регіонального розвитку в умовах трансформаційних процесів*).

3. Максимов В.В. Проблемы повышения эффективности использования экономического потенциала региона // Вісник Східноукраїнського державного університету. – 1998. – Ч.2, № 5(15). – С.52-53.

4. Максимов В.В. Использование системного подхода при исследовании экономического потенциала региона // Вісник Східноукраїнського державного університету. Економічні і технічні науки. – 2000. – № 3(25). – С. 38-41.
5. Максимов В.В. Стратегическое управление регионом на основе эколого-экономической концепции // Вісник Східноукраїнського державного університету.– 2000. – Ч.2, № 4(26).– С.180-187.
6. Максимов В.В. Моделирование экономического потенциала региона // Вісник Східноукраїнського національного університету. – 2000. – Ч.2, № 9(31). – С. 29-33.
7. Максимов В.В. Методические подходы к оценке уровня комплексности развития региона // Вісник Східноукраїнського національного університету. – 2000. – № 10(32). – С. 190 – 193.
8. Бузько И.Р., Максимов В.В. Управление экономическим потенциалом территории // Экономика промышленности. Организационные аспекты управления. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2000. – С. 61-67. *(Особистий внесок здобувача: подано обґрунтування формування ефективного механізму управління регіональною соціально-економічною системою на основі використання її економічного потенціалу).*
9. Максимов В.В., Лобас В.Н. Социально-экономические предпосылки формирования экономической самостоятельности региона // Менеджер. – 2000. – № 5(12). – С. 19-22. *(Особистий внесок здобувача: дана оцінка сучасного рівня економічної самостійності регіону, обґрунтовано основні напрямки поєднання принципів організації ринкового господарства з принципами місцевого самоврядування).*
10. Максимов В.В. Трансформація організаційно-економічного механізму управління регіоном // Регіональні перспективи. – 2000. – № 2-3(9-10). – С. 291-293.
11. Максимов В.В. Организация эффективной региональной деятельности в Украине // Организатор производства. – 2000. - № 1(10). – С. 65-67.
12. Максимов В.В. Современные проблемы государственной региональной политики // Организатор производства. – 2000. – № 2(11). – С.62-65.
13. Максимов В.В. Методические вопросы оценки экономического потенциала территории // Вісник Східноукраїнського національного університету. Економічні науки.– 2001. – № 1(35). – С. 113-117.
14. Максимов В.В. Методологические основы стабилизации экономики региона // Вісник Східноукраїнського національного університету. – 2001. – № 5(39). – С. 183-187.
15. Максимов В.В. Методические вопросы оценки трудового потенциала региона // Вісник Східноукраїнського національного університету. Економічні науки. – 2001. – № 8(42). – С. 128-133.

16. Максимов В.В. Моделирование социально-экономической системы развития региона // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2001. - № 12(46). – С. 133-137.
17. Максимов В.В. Совершенствование управления региональными социально-экономическими системами // Проблемы экономики и организации производственных и социальных систем.– Новочеркасск: ЮРГТУ, 2001. – Вып.3. – С. 7-11.
18. Максимов В.В. Методологические проблемы государственного регулирования регионального развития // Проблемы экономики и организации производственных и социальных систем. – Новочеркасск: ЮРГТУ, 2000.– Вып.2.– С. 65-71.
19. Максимов В.В., Максимова Т.С. Особенности воспроизводства трудовых ресурсов промышленности в условиях рыночной экономики // Вестник Восточногоукраинского государственного университета. Серия “Экономика”. – 1996. – № 1(1). – С. 148-152. (*Особистий внесок здобувача: дано оцінку сучасних механізмів управління трудовими ресурсами, обґрунтовано їх невідповідність вимогам ринкової економіки та основні напрямки трансформації*).
20. Максимов В.В. Проблемы использования экономического потенциала региона // Бизнес Информ. – 1998. – № 6. – С. 63-64.
21. Максимова Т.С., Гончарова Т.Н., Максимов В.В. Основные направления совершенствования экономических методов управления НТП // Науковедение и информатика.– К.: Наук. думка, 1988.– Вып. 30.– С. 41-44. (*Особистий внесок здобувача: представлено та обґрунтовано значення науково-технічного потенціалу щодо управління науково-технічним прогресом у цілому*).
22. Максимов В.В. Формирование механизма эффективного использования экономического потенциала региона // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2002. – № 5(51). – С. 138-143.
23. Максимов В.В. Процеси трансформації сучасних європейських регіональних економічних структур // Міжнар. зб. наук. праць “Фінансові аспекти глобальних перетворень економічних систем”. – Одеса: Мін. фін. України. – 2001. – Вип.1. – С. 43-51.
24. Максимов В.В. Интеграция Украины в Европейское экономическое сообщество // Матеріали міжнар. конф. “Глобалізація економіки: нові можливості чи загроза людству?” – Донецьк: ДонДУЕТ.– 2001. – Т.ІІ. – С. 3-6.
25. Maximov V.V. Current problems of relation social policy // Thesises of reports International Conference “Socio-labor relations in the transforming Russia”. Vol.2.– Voronezh: Voronezh State Universite.– 2000. – P. 95-96.

26. Максимов В.В. Влияние маркетинговой стратегии на эффективность использования экономического потенциала региона // Тези доп. IV міжнар. наук.-практ. конф. “Маркетинг: теорія і практика”. – Т. II. – Луганськ: Східноукр. держ. ун-т.– 2000.– С. 13-14.

27. Максимов В.В. Экономическая оценка трудового потенциала региона // Тези Міжнар. наук.-практ. конф. “Тенденції розвитку ринку праці в Україні та проблеми працевлаштування студентів”. – Луганськ: Східноукр. нац. ун-т. – 2001. – С. 58-60.

28. Максимов В.В. Современные проблемы формирования экономической стратегии регионального развития // Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. “Університет і регіон”. – Луганськ: Східноукр. нац. ун-т. – 2001. – С. 168-169.

АНОТАЦІЯ

Максимов В.В. Методологія оцінки та забезпечення ефективного використання економічного потенціалу регіону. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.10.01 – Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Донецьк, 2002.

Дисертація присвячена обґрунтуванню механізму розв’язання проблеми забезпечення ефективного використання економічного потенціалу на регіональному рівні в умовах трансформаційного періоду. Дисертація містить теоретичні та методологічні дослідження основ оцінки економічного потенціалу регіону. У якості основного методу дослідження використовувався системний аналіз процесів оцінки потенціалу регіону. Проведено оцінку економічного потенціалу Луганської області в елементному та територіальному розрізах. Розроблено теоретичні та методичні основи моделювання процесів функціонування та розвитку економічного потенціалу на регіональному рівні. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано систему забезпечення механізму функціонування економічного потенціалу. На основі математичних методів запропоновано конструктивні підходи до рішення проблеми вибору моделі розвитку регіону та напряму його спеціалізації. Розроблено основні методичні підходи до стратегії реалізації економічного потенціалу регіону та оцінки його ефективності.

Ключові слова: економічний потенціал, регіональна політика, державне регулювання, моделювання, стратегія реалізації, економічні ресурси, соціально-економічний комплекс, регіон, механізми управління, регіональний розвиток.

ANNOTATION

Maksimov V.V. The Methodology of Evaluation and Maintenance of Effective Use of the Region's Economic Potential. - Manuscript.

The dissertation on competition of the scientific degree of the doctor of economic sciences on a speciality 08.10.01 - Accommodation(arrangement) of productive forces and regional economy. - Institute of economic-legal researches NAS of Ukraine, Donetsk, 2002.

The dissertation is devoted to the substantiation of the gear of solutioning the a problem of maintenance of effective use of the economic potential at the regional level in conditions of transformational period. The dissertation contains theoretical and methodological researches on the bases of evaluation of the regions economic potential. The concept and contents of category " the regions economic potential" are investigated . The main method of research the systems analysis of processes of an evaluation of the region potential was used. The evaluation of the economic potential of Lugansk region in item and territorial views is made. The system of maintenance of the gear of operation of an economic potential at a regional level is justified. On the basis of mathematical methods the design approach to the solution of a problem of selectioning the model of the region's development and directions of its specialisation is offered. The main methodical approaches to the strategy of realisation of the region's economic potential and evaluation of its effectiveness are developed.

Key words: the economic potential, regional policy, state regulation, modeling, strategy of realisation, economic resources, socio-economic complex, region, gears of management, regional development.

АННОТАЦИЯ

Максимов В.В. Методология оценки и обеспечение эффективного использования экономического потенциала региона.. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора экономических наук по специальности 08.10.01 – Размещение производительных сил и региональная экономика. – Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, Донецк, 2002.

Диссертация посвящена проблемам оценки и обоснованию механизма обеспечения эффективного использования экономического потенциала на региональном уровне в условиях трансформационного периода. Работа содержит теоретические и методологические исследования основ оценки экономического потенциала региона. Обобщены подходы учёных-экономистов к анализу существующих концепций и теоретических воззрений на понимание региональной экономики, определению приоритетов экономического развития региона с учётом всей совокупности факторов, формирующих его экономическую систему, в частности, к разработке инструментария по оценке влияния каждого отдельного фактора и их интегрального влияния на

принятие решений относительно выбора модели развития региона и направления его специализации в экономическом пространстве Украины, определению границ самостоятельности региона в решении социально-экономических проблем и необходимости упорядочения государственного регулирования территориального развития. Проведен критический анализ зарубежной теории и практики решения региональных проблем с целью определения возможностей использования мирового опыта в условиях современной Украины.

В диссертационной работе исследованы понятие и содержание категории “экономический потенциал региона” во всей совокупности его составляющих посредством анализа региональной ситуации, что позволило выявить спектр региональных возможностей в контексте имеющихся потенциалов их реализации в тех направлениях, которые определяются задачами эффективной региональной политики.

В качестве основного метода исследования использовался системный анализ процессов оценки потенциала региона, адаптированных к условиям экономики трансформационного периода, что позволило выделить в качестве составляющих элементов потенциалы более низкого уровня: инвестиционный, трудовой, природно-ресурсный и инновационный.

Использование вышеназванного методологического подхода дало возможность целостного познания механизма обеспечения эффективного использования экономического потенциала на региональном уровне.

Предложенный автором подход к определению специфики структурных компонентов экономического потенциала и научно-методическим основам его оценки предполагает разработку методологии группировки структурных элементов экономического потенциала, исследование факторов формирования, использования и воспроизводства экономического потенциала в целом и составляющих его элементов, решение методологической проблемы оценки экономического потенциала, комплексное изучение условий повышения эффективности его использования.

В результате проведенного исследования произведена оценка экономического потенциала Луганской области в поэлементном и территориальном разрезах. В диссертационной работе решение проблемы эффективного использования экономического потенциала на региональном уровне правомерно предполагает разработку действенного механизма стимулирования его использования, являющегося одним из компонентов механизма заинтересованности в достижении максимальных экономических и социальных результатов субъектов региональной деятельности, поскольку возможности социально-экономического развития региона зависят от наличия экономических ресурсов, их сочетания и соотношения, а также от их состояния и степени использования.

Задача стимулирования социально-экономического развития региона рассматривается в работе как задача стимулирования эффективного использования его экономического потенциала.

Теоретические и методические основы моделирования процессов функционирования и развития экономического потенциала на региональном уровне, предложенные в работе, позволили разработать математическую многоуровневую модель этого процесса, позволяющую решать задачу определения эффективности использования экономических ресурсов региона и оценки роли каждого из них в производстве валового регионального продукта, а также возможности замещения этих ресурсов, получения кратко- и долгосрочных прогнозов развития региона, обеспечения оптимального управления экономикой региона на основе эффективного использования его ресурсного потенциала.

В результате проведенного исследования обоснована система обеспечения механизма функционирования экономического потенциала на региональном уровне. На основе математических методов предложен конструктивный подход к решению проблемы выбора модели развития региона и направления его специализации. Разработаны методические подходы к стратегии реализации экономического потенциала региона и оценки её эффективности.

Ключевые слова: экономический потенциал, региональная политика, государственное регулирование, моделирование, стратегия реализации, экономические ресурсы, социально-экономический комплекс, регион, механизмы управления, региональное развитие.

Підписано до друку 05.09.2002.

Формат 60 x 84/16. Папір офсетний.

Обл.-вид. арк. 1,9. Тираж 100 прим.

Замовлення № 941/1.

Надруковано у ТОВ “Вега-Принт”,

вул. Університетська, 78, м. Донецьк, 83048.

Тел. (0622) 55-12-94.